

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ “СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”

ФАКУЛТЕТ ПО КЛАСИЧЕСКИ И НОВИ ФИЛОЛОГИИ

КАТЕДРА “РОМАНИСТИКА”

Ирена Кръстева

ИЗПИТАНИЕТО НА ПРЕВОДИМОСТТА

(Съвременни парадигми на превода)

Автореферат

на дисертация за придобиване на научната степен „доктор на науките“
по професионално направление 2.1. Филология (Теория и практика на превода)

София

2015

Дисертационният труд е обсъден и насочен за публична защита на разширено заседание на Катедрата по романистика при Факултета по класически и нови филологии на Софийския университет „Св. Климент Охридски”, проведено на 2 декември 2015 г.

Материалите по защитата са на разположение в ЦАК на Софийския университет „Св. Климент Охридски”, бул. „Цар Освободител“ 15.

Защитата ще се състои на 16 март 2016 г. от 11 ч. в Заседателна зала 1 на Ректората на Софийския университет „Св. Климент Охридски”.

Научно жури:

- Председател: 1. Проф. д-р Димитър Веселинов, СУ
- Вътрешни членове: 2. Проф. д-р Амелия Личева, СУ
3. Доц. д-р Георги Жечев, СУ
- Външни членове: 4. Проф. дфн Валентин Канавров, ЮЗУ
5. Проф. дфн Марияна Цибранска-Костова, БАН
6. Проф. дфн Мирослав Дачев, НАТФИЗ
7. Проф. дфн Владимир Сабоурин, ВТУ

Дисертационният труд се състои от въведение, пет части, заключение, библиография, именован и тематичен показалец с общ обем 333 страници. Библиографията съдържа 269 заглавия, от които 63 на кирилица, 169 на латиница и 37 коментирани превода.

Съдържание на дисертационния труд

Въведение	7
Първа част – Поетика на превода	27
I.1. Поетика на преизказването	28
I.1.1. “Разбирането е превод”	29
I.1.2. “Всеки прочит е отговор”	33
I.1.3. Херменевтичен ход	37
I.2. Поетика на претворяването	42
I.2.1. Обновяващ превод	43
I.2.2. Маските на преводача	50
I.2.3. Сладкопойност на езика	55
I.3. Поетика на превеждането	62
I.3.1. Ритъм срещу знак	63
I.3.2. Носещ превод	68
I.3.3. Поетика, етика, политика на превода	73
Втора част – Семиотика на превода	79
II.1. Семиотично-функционален модел	81
II.1.1. Наследството на формализма	83
II.1.2. Инвариантност vs вариативност	87
II.1.3. Решението на преводача	91
II.2. Семиотично-трансформационен модел	97
II.2.1. Машинен превод	98
II.2.2. Залози на науката за превода	106
II.2.3. Функционална еквивалентност	112
II.3. Семиотично-културологичен модел	118
II.3.1. Подходи към преводимостта	119
II.3.2. Параметри на преводимостта	124
II.3.3. Доминанта vsинвариант	132
Трета част – Естетика на превода	139
III.1. Рецептивна естетика	140
III.1.1. Превод и естетически опит	141
III.1.2. Хоризонт на преводача	147
III.1.3. Активно разпознаване	153
III.2. Семиотична естетика	159
III.2.1. Семиотичен ход	159
III.2.2. Превод и интерпретация	164
III.2.3. Превод и естетически ефект	171

III.3. Обща естетика на превода	177
III.3.1. Комуникативни стратегии на превода	178
III.3.2. Изворовисти vs целевисти	182
III.3.3. Естетически парадигми на превода	187
Четвърта част – Херменевтика на превода	193
IV.1. Литературна херменевтика	195
IV.1.1. Херменевтичен диалог	196
IV.1.2. Интерпретативен обхват	201
IV.1.3. Преводимост на културите	206
IV.2. Критическа херменевтика	210
IV.2.1. Опосредстван превод	211
IV.2.2. Залози на критическата филология	216
IV.2.3. Херменевтичен преход	222
IV.3. Философска херменевтика	229
IV.3.1. Конфликт на интерпретациите	230
IV.3.2. Преводът като херменевтична парадигма	235
IV.3.3. Езиково гостоприемство	239
Пета част – Етика на превода	245
V.1. Задачата на преводача	246
V.1.1. Чистият език	248
V.1.2. Договор за превод	254
V.1.3. Антиномии на превода	259
V.2. Дългът на преводача	265
V.2.1. Объркване на езиците	265
V.2.2. Релевантен превод	269
V.2.3. Деконструкцията като техника на превеждане	273
V.3. Етосът на преводача	279
V.3.1. От “изпитание на чуждото” до “странноприемница за далечното”	280
V.3.2. Нагон към превеждане	283
V.3.3. Буквален превод	287
Заклучение	297
Библиография	303
Именен показалец	316
Тематичен показалец	321

Въведение

Обект, цели и задачи на изследването

Проявявайки нова чувствителност към езиковото и културното различие, ХХ век разклаща установените модели на превода. Днес, всички сме убедени, че може и че трябва да се превежда. Въпросът, който ни разделя, е *как да се превежда?* Възможните отговори се обуславят от различните схващания за превода и преводимостта – обект на настоящето изследване. Изпитанието на преводимостта следва да се разбира едновременно като препятствие пред самия превод и като изпитване на неговата валидност.

Целта на дисертационния труд е многостранното представяне на феномена превод. То се артикулира около няколко повече или по-малко традиционни за преводаческата дейност бинарни опозиции като вяръност vs свобода, смисъл vs буква, тъждественост vs различие, еквивалентност vs релевантност, преводимост vs непреводимост и пр., които превръщат фактите във феномени, които могат да бъдат наблюдавани, проучвани, разбрани. В този смисъл интерпретацията и критиката на превода се очертават като две, допълващи теоретичната рефлексия, оси.

Изследването не си поставя задачата да обхване абсолютно всички съвременни тенденции в теорията на превода, а да осветли критично най-значимото в дебата от последните десетилетия, да ориентира в разнородните размишления върху превода, да открие приносните и проблематичните моменти на различните парадигми, да изясни критериите за изработване на преводачески проект и за оценяване на преводаческите постижения.

Актуалност на изследването

В края на ХХ век теорията на превода напуска границите на строго лингвистичното поле и се „детериториализира“. Детериториализацията изисква съизмерването на собственото ѝ пространство с други, имайки предвид, че в процеса на превеждане собственият език, собственият литературен контекст, собствената култура винаги се разполагат спрямо друг език, друг литературен контекст, друга култура. Преводът, разбира се, не заема отреденото на оригинала място в културата. Но тъй като

опосредства връзката с чуждите литератури, начини на мислене и традиции, той обогатява тази култура, въвеждайки в нея чуждостта с надеждата тя да бъде усвоена.

Културната ситуация в България в началото на ХХІ век и развитието на теорията на превода в световен мащаб налагат преосмислянето на възприемането на превода съобразно съвременните хоризонти. Дисертационният труд предлага оригинален аналитичен поглед към теорията и практиката на превода. Той представя критично по-малко познати актуални парадигми на превода. Проблематизира различни страни от преводаческата дейност. Набляга върху прилагането на силните моменти на теоретичната рефлексия в практиката.

Структура на изследването

Изследването тръгва от поетиката, която отхвърля разделянето на теорията и практиката на превода. Премахва през семиотичното транскодиране, което равнопоставя означаващото и означаемото. Спира се на естетическото вписване на превода в целевата култура. Разглежда херменевтичното схващане на превода като основан на разбирането на другия екзистенциален и диалогичен опит. И завършва с възприемащата превода като начин на съществуване етика.

Първата част се занимава с някои поетологични подходи. Като отчита отношението между рефлексия и поетология, поетиката на превода надхвърля връзката между знака и смисъла, представя обща теория на езика и литературата, предлага модел за мислене на превода като процес, конкретни правила за неговото осъществяване и критерии за неговото оценяване.

Втората част проблематизира няколко семиотични парадигми на превода. Характеризиращото семиотичния подход кодиране стимулира знаковото богатство, но ограничава значенията. Семиотичните модели техницизират акта на превеждане и разполагат превода в полето на позитивизма.

Третата част въвежда в естетическото възприемане на превода. Естетиката и семиотиката на рецепцията схващат акта на превеждане като акт на четене. Търсенето на отговор на въпросите *защо се чете?* и *как се чете?*, и полагането на удоволствието като условие за възприемане на художествената творба свързват естетиката с рецепцията.

Четвъртата част е посветена на херменевтиката на превода, за която преводът представлява екзистенциален и диалогичен опит, основан върху разбирането на другия посредством неговия дискурс. Своеобразният кръг, в който разбирането е условие за

превода, а той на свой ред го подпомага, се превръща в двигател на херменевтичната рефлексия върху превода.

В петата част проблемите на превода се разискват в етическа перспектива. Етическият подход дава възможност за преосмисляне на възникващите в процеса на превеждане затруднения. С други думи, за преминаване от двусмислието на практиката към парадокса на размишлението.

Методологическа рамка на изследването

Интердисциплинарният характер на разработката наложи комбинирането на няколко изследователски метода: феноменологичен, аналитичен и съпоставителен. И все пак най-голяма е тежестта на феноменологичния подход, който не изхожда от твърди предпоставки, предзададени оценки и субективни предразсъдъци. Този метод е съчетан с аналитичния и съпоставителния, което позволява критика и оценка, като стремежът е на първо място да се посочат значимите достижения на проучените концепции за превода и възгледи за преводимостта.

Като емпирична и дескриптивна дисциплина, теорията на превода си поставя задачата да определи принципите и закономерностите в преводаческата дейност и да изследва нейните най-съществени характеристики. Затова и собствената ѝ теоретична рамка е тристепенна: въз основа на наблюдението се изказват хипотези, чиято валидност и дееспособност се проверява в преводаческата практика. Проверката се осъществява или с експериментиране, или с онагледяване, а това е също толкова проблематично, колкото и изработването на критерии за оценяване на преводите, защото предполага субективен избор. Настоящата разработка следва индуктивно-дедуктивното движение на теорията на превода. Тя не пренебрегва индивидуалното измерение на превода, ала борава с него много внимателно, защото прекомерното му подчертаване и превръщането на собствения опит на преводача в основен критерий за качеството на превода води до краен субективизъм.

Първа част

Поетика на превода

В наши дни преводът заема своето достойно място в изучаващата словесното творчество поетика. Ала съчетаването на поетиката на писането с поетиката на превеждането не е специфична характеристика на модерността. Още ренесансовият *commentator* се възприемал като автор на самостоятелен литературен жанр и без колебание добавял по “нещичко от себе си” към превежданата творба. Поетиката на превода откроява творческия характер на преводаческата работа, която предполага както добра интерпретация на изходния текст, така и осигуряване на неговото добро разбиране в целевия език.

1.1. Поетика на преизказването

Митът за Вавилонското разоряване на езиците обуславя съществуването на превода, който от своя страна опосредства човешкото разбиране. “Вавилонизацията” свидетелства за езиковото многообразие и възможността всеки да избира на какъв език да общува, а преводът не е просто посредник в междучовешкото разбирателство, но и гарант за свободата на този избор. Неслучайно заплениеният от превода ерудит Джордж Стайнър озаглавява *След Вавилон* своя монументален теоретичен труд, посветен на историческото значение и ролята на този същностен феномен за човешката участ.

1.1.1. “Разбирането е превод”

Стайнървата онтология на разбирането вписва превода в подложените на феноменологичен анализ език и литература. Преводът е потенциално безграничен опит по “тотално четене”. Той предполага способен да възстанови ценностите и намеренията на творбата прочит, позволяващ задълбоченото проникване в текста, осъзнаването на неговите напрежения, опознаването на неговия автор, споделянето на неговите усещания и афекти. Задълбоченият прочит, тълкуването и преводът се нуждаят от сериозна теоретична и практическа подготовка, и от съпричастна афективна

нагласа. Те изискват добро познаване не само на превеждания автор, но и на историко-културния контекст, в който е вписан конкретният текст.

Внимателната интерпретация на оригинала осигурява неговото оцеляване и обновяване. Само така преводачът може да възпроизведе етапите на творческия процес на написването му и да преизкаже на друг език изказаното в него. В този смисъл интерпретацията сродява преводача с читателя, критика, актьора или музиканта, които “превеждат” изплъзващия се от мига език. Споделената от литературата и превода “метафизика на мига” позволява да се твърди, че литературата, изкуството и културата не биха съществували без превод извън момента на сътворяването.

Стайнър не различава по същество механизмите на вътрешноезиковия (несъзнателен) и междуезиковия (съзнателен) превод, които са инструменти на межкултурния обмен. Той отчита комуникативното измерение на превода, разглеждан като “частен случай на искрата на комуникацията, прескачаща при всеки успешен речеви акт в рамките на даден език”¹.

I.1.2. “Всеки прочит е отговор”

Стайнър не отрича връзката на превода с лингвистиката, която стимулира теоретичното и практическото търсене на универсален метод за превеждане и метаезик за неговото описание. Но макар и да признава ползата от подобен метаезик, той отбелязва, че съсредоточаването върху чисто езиковите явления не отчита някои свързани с акта на превеждане фактори като съзнателните и несъзнателните психични явления, белезите на случайност (лапусите) и произволност (свободните асоциации), проявите на аномалия и маргиналност². Така че приносът на лингвистика към теорията на превода се състои не толкова в стремежа за изработване на алгоритми на превода, колкото в подтикването на преводачите да се замислят над собствените си проблеми, което подпомага по-зрялото и задълбочено разбиране на акта на превеждане.

Това важи и за моделите, предложени от други науки, като математиката, кибернетиката, биологията и психоанализата. Те също се оказват “тесни”, за да поберат налагащия по-широк интердисциплинарен подход феномен. Въпреки изразените съмнения относно тяхната приложимост към превода, Джордж Стайнър отчита ефикасността на някои от компонентите им. Ала прекалено се ангажира със съмнително предполагаеми съответствия като връзката между сексуалност и езиков

---

¹ Джордж Стайнър, *След Вавилон*, прев. Елена Петрова, София, Изток-Запад, 2014, с. 85.

² Пак там, с. 160-162.

акт, и въздействието на разграничението мъжко/женско върху речевия поток, подбора на граматичните конструкции, употребяваната лексика, ритмичните вариации и пр.

Философията на езика също е проблематична според него с двете си крайни позиции: първата отстоява универсализма на основните езикови структури, а втората проявява скептицизъм към универсалните дълбинни структури³. Противопоставянето се преодолява от проникващия в поетологичните структури феноменологичен подход. Неговата целесъобразност проитича от това, че въз основа на историзираното и обективизирано схващане на езика и литературата, той приравнява превеждането, интерпретирането и разбирането. Бидейки задълбочен прочит, преводът участва в херменевтичния диалог, който характеризира осъществяващия се в езика процес на разбиране.

1.1.3. Херменевтичен ход

Разбирането на текста се разгръща в *херменевтичния ход*. Това понятие, което обозначава схващането и усвояването на смисъла на изходния текст от целевия език, е ключово за всички херменевтични подходи към превода. “Четиристъпната херменея” (*доверяване, проникване, включване и възстановяване*) превъзхожда троичния модел (*буквализъм, парафраза и подражание*), тъй като предоставя възможност да се излезе от дилемата *буквата* или *духа*. Тя позволява на преводача да постигне едновременно етическа и икономическа вярност благодарение на пълноценния езиков, формален и морален, “означаващ обмен” между изходния и целевия език.

Накратко, Джордж Стайнър не само излага с епистемологическа строгост собствената си деонтология на превода, но и аргументира херменевтичната гледна точка към него. Той предлага своеобразна метафизика на превода. Дори когато се превежда един и същи текст, той винаги се преизказва – отново се изказва на друг език – различно в зависимост от времето и традицията. Времето се превръща следователно в условие за съществуването на превода. Затова и критиката трябва не просто да разглежда предаването на смисъла на оригинала, но и да размишлява върху внасяните от неговите преводи исторически преобразувания.

³

Пак там, с. 117.

I.2. Поетика на претворяването

Името на Езра Паунд се свързва не само с поетическия модернизъм, но и с прилагането на нов подход към превода на поезия. Модернистът намира в превода, от една страна, стимул за собственото си поетическо вдъхновение, а от друга, ресурс за обновяването на английския език. Той отхвърля стилистично издържаните викториански техники на превеждане и ги заменя със собствения си “одомашняващ” преводачески метод.

I.2.1. Обновяващ превод

Волята за учредяване на културна самостоятелност на преводите съответства на възгледите на Паунд относно превеждането на поезия. Възможностите са две: или написване на нова поема, доминирана от присъщата за преводача изразност, или предлагане на едностранчива “снимка” на оригиналната поема. С други думи, той ясно разграничава “интерпретиращия” превод, от “другия вид”, обновяващ и естетически независим превод, който прилага принципа “Make it new!”.

Езра Паунд разяснява своя преводачески проект по повод превода на *Сонетите* на Гуидо Кавалканти. Стремещът му е да предаде техния ритъм, запазвайки мощния чувствен и възприятиен заряд на флорентинския стилновист и неговата музикална словестност. Защото поезията предполага не само превод на буквата и духа, но и подходящ “съпровод”, улесняващ възприемането от съвременния читател на предназначения за друг, отдалечен във времето и пространството читател. Само двойното умствено и сетивно осветляване може да разбули поетичното тайнство⁴. Паундовата идея, че превеждането “стъпка по стъпка” или “рима по рима” задушава спонтанността, ще бъде споделена впоследствие и от други поети-преводачи. Салваторе Куазимодо и Ив Бонфоа също смятат, че за да спаси “поезията”, преводачът трябва да се освободи от клопката на подражанието, като подеме разпръскващото полисемията движение на поета.

I.2.2. Маските на преводача

Преводаческата практика на Паунд естествено се вписва в мащабно замисления модернистичен проект, чиято цел е да развие образността и да разшири границите на

---

⁴ Cf. Ezra Pound, Introduction to *Sonnets and Ballate of Guido Cavalcanti*, translated by Ezra Pound, London, STEPHEN SWIFT and Co, 1912, pp. 1-13.

английския поетичен език. Ала за разлика от повечето поети-преводачи той нерядко подписва преводите си като собствени творби. Това не означава обаче, че става дума за плагиатство, защото модернистът винаги посочва поетичните си заемки. Отъждествявайки се с вдъхновителите на лирическите му превъплъщения, неговият поетичен глас зазвучава в синтония с чуждия, без да се слива с него и без да се обезличава.

Паунд извежда превода извън границите на изкуствеността и го превръща в изкуство, в градивен елемент на своята поезия. В еднаква степен запленил от “сладкопойността” на романските езици и от екзотичността на китайското идеограмно писмо, той ги вписва в творбите си. Считайки прозрачния превод за илюзия, той “изоставя” оригиналния текст и се превръща в съавтор. Това преображение насърчава креативността, но същевременно отнема правото на читателя да се докосне до оригинала чрез превода.

1.2.3. Сладкопойност на езика

Езра Паунд със сигурност променя стереотипната представа за преводач и поставя под въпрос изискването за адекватен превод, зачитащ оригинала и неговата чуждост, което си проправя път в началото на ХХ век. Той превежда по нов, свеж, често контроверсен начин, който възпламенява страстта към четенето. Заменя закостенелия книжовен език с по-лек, обтекаем, разкрепостен език. Обновява остарялата, позабравена, архаична лексика, която добива ново звучене.

И все пак ми се струва, че преводачът би следвало да пристъпи към стихотворния превод, отчитайки автентичността и своеобразието на поезията и търсените от нейния автор езикови движения. Преводът следва да носи съдържанието, образността, тоналността, пластичността, тоест цялата сетивна палитра на оригинала – средоточие на силата на неговото внушение. Следва да претвори музиката на римите и ритъма, алитерациите, асонансите, еуфоничността и какофоничността. Следва да премахне семантичните препятствия пред читателя, който не разполага с езикови средства, за да се ориентира в поетичния текст. Накратко, да позволи достъпа до преведената поезия по сходен с предоставения в изходния език достъп до нея.

I.3. Поетика на превеждането

Поетиката на превеждането отчита връзката между преводния процес и поетологията. Основанията за съществуването ѝ се коренят в поетическата функция на езика, насочена към самия знак и по-точно към често подценяваното от преводаческата практика означаващо. Това изковано от Анри Мешоник понятие отразява адекватно същината на художествения превод, тъй като оценностява неговата литературност, съобразява се със субективните и обществено-идеологическите условия на произвеждането му, разглежда теорията на превода като критическа теория, а не като наука. *Поетиката на превеждането* надхвърля отношението между знака и смисъла, полага обща теория на езика и литературата, свидетелства за самобитното разбиране на преводаческата дейност, предлага своеобразен модел за мислене на превода като процес и конкретни практически правила за неговото осъществяване.

I.3.1. Ритъм срещу знак

Универсалната критика на ритъма се нуждае от теория, основана на поетическите универсалии. Мешоник предлага такава теория, която въвлича езика в сложното взаимодействие на ритъма и смисъла. Дефиниран най-вече против теорията за знака, ритъмът обединява науката за езика, теорията на литературата и теорията на превода. Той не само обогатява писменото слово с допълващ неговия смисъл ефект и субективно обагряне, но му придава и характерната за устното слово динамика. Така проявяващият комуникативното измерение на творбата ритъм се превръща в основополагащо означаемо.

Съчетавайки неподвижността на знака и движението на ритъма, преводът отразява представата за езика и изказа, която съответства на определен светоглед, дефиниран до голяма степен от отношенията между езика, културата и начина на живот. Но той притежава и естетическо измерение, което е също толкова важно, колкото неговото езиково и смислово измерение. С други думи, преводът и литературата взаимно се обуславят.

I.3.2. Носещ превод

Енергетичното измерение на преводния процес свидетелства за характерното за преводача *желание за превеждане*, което “се проявява при преминаването от един субект към друг посредством поетиката на текста и срещу неговото разрушаване в

преводите”⁵. Самата етимология на думата “превод”, която препраща към глаголите за движение “превеждам” и “вода”, откроява вътрешноприсъщата енергия на явлението. Желанието за превеждане е свързано с динамиката на преноса на означаващи. А преносът на означаващи се сблъсква от своя страна със съпротивата на майчиния език към превода, която преводачът следва да осъзнае и преодолее. Мешоник говори и за *подтик към превеждане*, който отнася към желанието на литературната творба да бъде преведена.

Разширените граници на превода обхващат всички “носени” от текста интерпретации. “Носенето” става основополагащо за разграничаването на лошия превод от добрия: първият е “заличаващ”, вторият е едновременно “носещ” и “носен”. Лошият превод подменя езика на оригинала със стилистиката и реториката, като премахва поетиката, докато добрият “изобретява своя собствена поетика” като запазва другостта на оригинала⁶. “Носенето” стои в основата на отношението между превод и интерпретация.

1.3.3. Поетика, етика, политика на превода

Мешоник подчертава спешната нужда от преминаване от етиката на езика към етиката на превеждането. С други думи, от езиковата и литературната теория към поетиката на превеждането. За целта предлага собствено определение за етика, което подкопава диалектиката на тъждественото и различното. Схващането на поезията като етически акт превръща етиката на превода в поетика. Етиката на превеждането има не само поетически, но и политически залог, защото е прицелена в “детеологополитизирането” на веригата език – поема – етика – политика.

Следователно превеждането е поетически, етически и политически обусловено, а преводът става място на срещата на двете най-важни преобразувания в межкултурните отношения през XX век: преходът от език към реч в езиковата дейност и преходът от тъждественост към другост в областта на културата и политиката. Преводаческата етика се вписва в по-общата езикова етика, тъй като всеки езиков акт предполага етика, доколкото е взаимодействие с другия. Преводът на свой

---

⁵ Анри Мешоник, *Поетика на превода*, прев. Паисий Христов, София, Панорама плюс, 2007, с. 159.

⁶ Cf. Henri Meschonnic, “Transformer le traduire”, in Martine Broda (dir.), *La traduction-poésie. A Antoine Berman*, Strasbourg, Presses Universitaires de Strasbourg, 1999, p. 81.

ред се превръща от *служебна дейност* в *експериментална поетика*⁷, тоест във форма на живот, в значима социална практика.

Поетиката на превода отхвърля неуместното разделяне и противопоставяне на теорията и практиката. Практическата ѝ насоченост се конкретизира в дефинираните критерии за оценяване на превода, сред които важно място заемат означаващото, ритъмът и устността. Поетиката на превода има две измерения: историческо и естетическо. Историческото ѝ измерение държи сметка за развитието на езиците и се стреми да изрази тяхното различие. Естетическото ѝ измерение отчита формалните, стилистичните и ритмичните особености на превежданата творба.

---

⁷ Cf. Henri Meschonnic, *Critique du rythme*, Lagrasse, Verdier, 1982, p. 59.

Втора част

Семиотика на превода

Втората половина на XX век е повратен момент в отношението към превода. Тогава започва масовият критичен интерес към този феномен, включително и от страна на лингвистите, които осъзнават, че макар да не съществува пълно съответствие на равнището на думите, всяка семантична единица, както и всеки познавателен опит, може да бъде преведена, че преводимостта произтича от рефлексивната способност на езика, че преводът установява връзка между мисленето и езика. Това поражда необходимостта от обясняване на механизма на предаване на смисъла от един език на друг. Нуждата от преводачески метод насочва неговото търсене в установените парадигми в хуманитаристиката. Подобно на повечето лингвистични направления, славянските лингвистични школи също предлагат свои модели на превода.

II. 1. Семиотично-функционален модел

Иржи Леви е най-видният представител на наследилата Пражкия структуралистичен кръг чехословашка школа. Вниманието към семиотичните залози на превода и подчертаването на значението на интерпретацията за разбирането на изходния текст стоят в основата на предложената от него методология на превода, която съчетава теорията с критичния анализ и преводаческата практика.

II.1.1. Наследството на формализма

Леви подема и доразвива някои съществени за теорията на превода понятия като *остранение* (Шкловски) и *инвариант* (Якобсон). Той разглежда превеждането като творчески процес, зависещ както от изходния текст, така и от историческите условия, в които са вписани, от една страна, оригиналът и авторът, а от друга, преводът и преводачът. Като всяко друго възпроизводително изкуство, адекватният превод съчетава естетиката и верността. Той не “копира” оригинала, като запазва неговите формални характеристики, а “превежда” основните му качества, като се съобразява с културната осведоменост на читателя.

Чешкият семиотик се интересува и от факторите, които влияят върху процеса на превеждане: мястото на оригинала и превода в двете културни среди, отношението между съдържанието на оригинала и специфичния език на превода. Езикът също е проблематизиран, тъй като предоставя на преводача възможности за творческо разгръщане и едновременно с това ограничава дейността му по силата на своята нормативност. Леви изключва механичното заменяне на езиковата система на изходния език с тази на целевия и изтъква необходимостта да се намерят нетипични средства за предаване на стилистичните или езиковите особености на оригиналната творба.

II.1.2. *Инвариантност vs вариативност*

Семиотично-функционалният подход не се ограничава с установяването на една-единствена версия на оригинала като съвършения превод, тъй като всеки превод съдържа както инварианти, така и варианти на отделни елементи от оригинала. Ако липсват варианти, би се говорило за копие, а преводът не е копие. Ако липсват инварианти – за два различни текста, а преводът и оригиналът споделят много общи неща.

Иржи Леви отбелязва “диалектичното напрежение” между инвариантите и вариантите. Той доказва твърдението си, че инвариантността е много силна на ниските езикови равнища, а отслабва на конотативно равнище, като прилага Якобсоновата типология на превода към различни видове текст. И тъй като целта е постигането на оптималния вариант за всеки текст с оглед на неговата специфика, колкото по-задоволително е преведен даден оригинал, толкова по-малък е броят на неговите преводни варианти. Преводачът обикновено се стреми да съхрани възможно най-голям брой инварианти, защото именно те са водещи в неговата стратегия.

II.1.3. *Решението на преводача*

Схващането на превода не просто като езиков процес, а като процес на вземане на решения, поражда необходимостта от изясняване на неговия механизъм. В прочутата си статия „Преводът като процес на вземане на решение“ Леви посочва необходимостта от мобилизиране на езиковия потенциал на преводача, активизиране на съзнателния или несъзнателен избор сред набора от възможности, намиране на най-адекватното решение. Взетото решение предопределя поредицата от последователни стъпки на преводача, свързани както с технически, така и с “философски” въпроси. И докато теорията на превода е *нормативна* по същество, тъй като се стреми да подготви

преводачите да вземат оптимални решения, то реалната преводаческа работа е *прагматична*, защото именно преводачът избира еквивалентите. Основният критерий за неговия избор е постигането на максимален ефект с минимални усилия. С други думи, първоначално установените приоритети обуславят използваните впоследствие стратегии и управляват процеса на вземане на решения.

Иржи Леви повдига някои от най-съществените въпроси в съвременния дебат за превода, проявявайки завидна психо-лингвистична интуиция. Като се опира на генеративните модели за дълбинните структури, той засяга важни когнитивни проблеми, пряко свързани с упражняването на професията на преводача, и дава ценни насоки за бъдещата изследователска дейност в това поле.

II.2. Семиотично-трансформационен модел

Изхождайки от предпоставката, че “всяка информация, независимо от нейното съдържание, съществува само във формата на някакъв *език* или *код*” Александър Людсканов дефинира превода като “съвкупност от процеси на преобразуване на символите на едно съобщение в символите на друг код със запазване на инвариантна информация спрямо дадена координатна система”⁸. Той обосновава предлагания общ модел с това, че всички видове превод са прояви на един и същи феномен, че няма достатъчно основания да се твърди, че поетичният превод дава по-голяма свобода на преводача от техническия, че към тясно специализирания превод и към предназначения за по-широка пубика превод следва да се прилагат еднакви методи на анализ.

II.2.1. Машинен превод

Семиотично-трансформационният модел намира приложение в машинния превод. Универсалната приложимост на последния обаче далеч не е безпроблемна. Той се справя доста добре с простите преводни единици, но допуска много грешки при многозначните и метафоричните традуктеми. Възможност за решаване на проблема с полисемията е настройването на програмата така, че да разпознава не само морфосинтактичната структура, но и контекстуалната семантика на думите в превеждания текст.

---

⁸ Александър Людсканов, “Принципът на функционалните еквиваленти – основа на теорията и практиката на превода”, в Емил Георгиев (гл. ред.), *Изкуството на превода*, София, Народна култура, 1969, с. 100, с. 102-103.

Докато машинният превод на технически текстове е безспорен факт, той все още изглежда неприложим към хуманитарните текстове, към художествените текстове с богата интертекстуалност, към игрите на думи и фразеологията, защото компютърът не притежава рефлексивна способност. И тъй като някои от манипулациите предполагат по-скоро техническа компетентност и експертност в съответната област, отколкото знание на чуждия език и преводачески умения, функциите на преводача се свеждат до неговото редактиране.

Оценяването на машинния превод изключва използваните при художествения превод критерии като красив изказ, богат език, естетически ефект. Акцентът се поставя върху разбираемостта и адекватността на целевия текст, а основният критерий за качеството му е пренасянето и достъпността на инвариантната информация.

II.2.2. Залози на науката за превода

Единният подход към художествения и специализирания превод цели утвърждаването на теорията на превода като наука. Людсканов отнася голяма част от резултатите на многогодишните си занимания с машинен превод към човешкия превод, тъй като е убеден, че техните характеристики не се противопоставят, а допълват. Той свързва семиотичното изучаване на преводния процес, чиято цел е изработването на алгоритми за неговото автоматизиране, с когнитивистиката. Задължителното преминаване през семиотично опосредстване от когнитивно естество позволява науката за превода да бъде разглеждана като “отрасъл на семиотиката”, а нейният обект – превода – като “семиотичен процес на преобразуване”⁹.

II.2.3. Функционална еквивалентност

Инвариантната информация се предава с функционални еквиваленти – “конструктивни единици на превода, езикови средства, които изпълняват в системата на контекста същите функции както даденото или дадените средства на оригинала в системата на цялото, и в своята съвкупност дават на превода същата идейно-смислова, естетическа и емоционална еквивалентност, каквато има оригиналът”¹⁰. Принципът на функционалните еквиваленти съблюдава следните изисквания: преводът трябва да прояви функцията на използваните в оригинала езиковите средства; изразните средства

⁹ Александър Людсканов, *Превеждат човекът и машината*, София, Народна култура, 1980, с. 109.

¹⁰ Александър Людсканов, “Принципът на функционалните еквиваленти – основа на теорията и практиката на превода”, цит. съч., с. 113.

са непреводими извън текста; ако в целевия език не съществува формален еквивалент на дадена езикова единица от оригинала, нейната функция се поема от друго езиково средство; преводът следва да осигури функционалната точност (идейна, семантична, естетическа, емоционална).

II.3. Семиотично-културологичен модел

Школата в Тарту се свързва най-вече със семиотиката на културата. Концептуалното мислене на Пеетер Тороп е сред редките примери на рефлексия, която надхвърля традиционното ограничаване на превода в автореференциалното разбиране за културата. Наследникът на Юрий Лотман смята превода за форма на *метакомуникация*, а адекватния превод – за *тотален*.

II.3.1. Подходи към преводимостта

“Тоталният подход към преводаческата дейност се характеризира с разграничаване на различни равнища на преводимост и търсене на свързаността и вътрешното единство на текста на различни вътрешнотекстуални и извънтекстуални равнища”¹¹. Преводимостта – възможността за структурно, културно, функционално, семантично или експресивно заместване на елементи от изходния текст с елементи от целевия език – е съществено понятие в науката за превода. Тя се превръща в тест за културно-езиковата компетентност на преводача, който следва да се ориентира в конкретната ситуация и да определи отношението си към проявяващите се в нея, както на текстуално, така и на езиково равнище, взаимодействия между език и култура.

Семиотичният подход се отличава от другите гледни точки към преводимостта на културата (социопсихологическият подход, дискурсивният подход, историко-културологичният подход, типологическият подход) “с въвеждането на динамичното измерение на анализа на преводаческата дейност. От една страна, той се отнася до разграничаването на средствата на семантичното и семиотичното значение [...] От друга страна, динамиката се постига, когато редом с понятието “семиотика” се въведе понятието “семиозис” [...] По този начин семиотиката на културата се свързва със семиозиса на културата”¹².

---

¹¹ Peeter Torop, *La traduzione totale. Tipi di processo traduttivo nella cultura*, tr. it., a cura di Bruno Osimo, Milano, Hoepli, 2010, p. 61.

¹² Ibid., 67.

II.3.2. Параметри на преводимостта

От гледна точка на тоталния превод е по-уместно да се говори за преводимост на културата, отколкото за преводимост на текста. И тъй като всеки текст е положен в определена културна традиция и контекст, преводимостта трябва да отчита не само езиковия и интерпретативния, но и рецептивния аспект на превода, тоест неговата роля в целевата култура.

Тороп разглежда преводимостта като своеобразно йерархизиране на следните параметри: *език, време, пространство, текст, творба и социополитическа манипулация*¹³. Те следва да бъдат приложени в анализа на тоталния превод както в даден език-култура, така и в межкултурния диалог на различните езици.

II.3.3. Доминанта vs инвариант

Преводимостта е обусловена от динамиката на отношенията между означаващото и означаемото, между частта и цялото. Тъй като всяка една от нейните прояви би могла да надделее в превода, тя зависи от доминантата на превода.

Изборът на доминантата е толкова важен за хода на превеждането, колкото и запазването на инварианта. Тук се намесва интертекстуалността, разглеждана като начин за свързване на текстовете на различни равнища и като белег за принадлежността на превода към рецептивните процеси в културата. При съприкосновението на преводните текстове с оригиналните текстове от целевата култура се оформя двойна интертекстуалност: спрямо културната и литературната традиция на изходния и на целевия език. В такъв случай рецепцията би могла да се разглежда като своеобразен тотален превод, в който текстуалният превод е един от многобройните канали за проникване на дадена култура в друга.

Семиотиката допринася за необходимото осъзнаване на двоичността на знака в преводния процес. От нейна гледна точка преводаческата практика равнопоставя двете съставки на знака: означаемото и означаващото. Тя обаче често подценява междуезиковия превод за сметка на междусемиотичния, което води до пренебрегване на означаващото. Предлаганите от нея модели на превод не изчерпват целия смислов

---

¹³ Ibid., pp. 71-78.

потенциал на оригинала, плътността на значението му или дори семиотичната му материалност.

Характеризиращото семиотичния подход транскодиране стимулира знаковото богатство, но ограничава значенията. То прави всичко статично, измеримо, околичествимо. Този подход техницизира превода и води до затварянето му в полето на позитивизма. А преводът се нуждае не толкова от позитивистична наука (алгоритми, схеми, формули) или от семиотика (теория за значението на знаците), колкото от херменевтика (теория за интерпретацията на текстовете).

Трета част

Естетика на превода

Естетическото измерение на превода е също толкова важно, колкото езиковото и смисловото му измерение. Въз основа на предпоставката, че, за да въздейства естетически, а не само интелектуално, творбата трябва да бъде почувствана, преводът би могъл да се възприеме като своеобразен естетически опит, свързан с разбирането на творбата и изпитването от нея наслада. Ала естетическото въздействие не е само опит. То предполага оценяването на текстуалните стратегии, които го поражда. Свързано е с формалните, стилистичните и ритмичните особености на творбата. Зависи от естетическия вкус и хоризонта на очакване на читателя.

III.1. Рецептивна естетика

През втората половина на XX век читателските реакции на художествените творби в различните времена и култури стават обект на рецептивната естетика. Рецептивният акт завършва смисловия процес, като произвежда значения у читателя на текста и връща комуникацията към неговия автор. Разбирането на текста зависи както от познаването на социокултурния контекст на възникването му, така и от читателските нагласи за възприемането му. В духа на рецептивната естетика актът на превеждане следва да бъде разглеждан като акт на четене и като игра на въпроси и отговори. Търсейки отговор на въпроса *защо четем?* и полагайки естетическата рефлексия като условие за рецепцията на художествената творба, рецептивната теория съчетава теорията на естетическия отговор с естетиката на рецепцията, поетиката с херменевтиката.

III.1.1. Превод и естетически опит

Естетическият опит на преводача произтича едновременно от удовлетворението от разбирането на смисъла на художествения текст и от удоволствието от съприкосновението с него. Ханс Роберт Яус учленява трите страни на естетическия опит с функциите на езика: *мимесисът* обозначава поетическата функция, *аистезисът*

– естетическата функция, а *катарзисът* – комуникативната функция¹⁴. Той разглежда приносите на рецептивната естетика в три насоки. Първата е свързана с въздействието на творбата: установяването на текста като творба зависи от сходимостта на въздействието и рецепцията му. Втората засяга отношението между традиция и подбор: за да определи границите на разбирането, рецептивната естетика следва да анализира зараждането на естетическия опит. Третата се отнася до хоризонта на очакване и комуникативното измерение на естетическия опит.

Преводачът играе съществена двуфазна роля в рецепцията на творбата. Първоначално той е получател на изходния текст и като такъв е натоварен с критическата функция да запази или да отхвърли идеите на автора. Впоследствие изпълнява функцията на подател, който произвежда и възпроизвежда, тълкува и подражава на една самостоятелна творба, съществуваща независимо от него и предхождаща акта на претворяване¹⁵.

III.1.2. Хоризонт на преводача

От гледна точка на рецептивната теория творбата е плод на сходимостта на текста и неговата рецепция. И понеже тя винаги отговаря на някакъв въпрос, интерпретаторът трябва да ѝ задава въпроси, за да може да разпознае в нея и чрез нея изначалния въпрос и неговия отговор. Авторът и текстът също играят на въпроси и отговори, и тази игра се отразява върху превода. Вторичната игра на въпроси и отговори между текста и преводача дава възможност на последния да извърши подбор спрямо своята традиция, тоест корпуса от познати или разпознати творби. Преводът подлага на изпитание опита и компетентността на преводача, защото предполага съпоставянето на неговата интерпретация със съществуващите преводи в съответната традиция.

Както със самото си създаване, така и със своя превод всяка творба се полага в някакъв хоризонт на очакване, чието изучаване позволява проследяването на настъпилите исторически промени в литературата. И докато предходният читател е претекст за творбата и нейния превод, настоящият става основание за новите въпроси, породени от творбата, и за неудовлетвореността от предходните преводи, която се

---

¹⁴ Срв. Ханс Роберт Яус, “Естетическата наслада и основни познания за поезиса, аистезиса и катарзиса”, *Исторически опит и литературна херменевтика*, съст. Ангел Ангелов, прев. Мая Разбойникова-Фратева, Ренета Килева-Стаменова, София, УИ, 1998, с. 88-108.

¹⁵ Cf. Jean Starobinski, “Préface”, in Hans Robert Jauss, *Pour une esthétique de la réception*, tr. fr., Paris, Gallimard, 1978, p. 13.

преодолява само с нов превод. Тъй като актът на четене е обусловен от хоризонта на текста и от хоризонта на читателя, разбирането на преведения текст предполага сливането на хоризонтите на текста и преводача.

III.1.3. Активно разпознаване

Естетическият опит отрежда активно участие на читателя в интерпретацията на художествената творба. Преводачът, като активен читател, следва да предостави на текста възможността да заговори. Тази активна нагласа осигурява историческата жизненост на творбата, но може да доведе и до нейното деформиране. В такъв случай читателят на превода чете различен от оригинала текст, на който преводачът е съавтор. Рецепцията на превода слива хоризонтите на автора, преводача и читателя.

Независимо от уместните критики към рецептивната теория, които засягат прекомерното наблягане върху функцията на читателя (преводача) в процеса на разбиране на текста, тя може да намери приложение в преводаческата практика. В светлината на тази теория интерпретацията е транспозиция на прочетеното. С други думи, тя е поместен в конкретна ситуация и осъществен с конкретна цел превод. Усилието за изясняване на случващото се в текста помага за неговото разбиране и вследствие на това може да се окаже полезно за превода.

III.2. Семиотична естетика

Писателят, твърди Умберто Еко в *Lector in fabula*, може да прочете собствения си текст като читател и да открие в него неща, неподвластни на авторското му намерение. Този факт поражда няколко въпроса, свързани с рецепцията на литературната творба, а оттам и с нейния превод. Как трябва да се възприема отношението между четене и интерпретация? Как в акта на четенето се проявява преводният процес, който следва да реши породените от оригинала семантични и стилистични проблеми? Необходимо ли е преводачът и оригиналната творба да споделят обща основа за минимално разбирателство: например, общ светоглед? Ако ролята на читателя е основополагаща за разбирането на смисъла, то какво място заема оригиналният текст в естетиката на превода? И до каква степен естетиките на превода и оригинала са вътрешноприсъщи на рецепцията? Трябва ли да се смекчи отреденият както на оригинала, така и на превода смислов потенциал, за да се подчертаят

лиминалният характер на акта на превеждане (Волфганг Изер), семиотичният му ход (Сюзан Петрили) или границите на интерпретацията (Умберто Еко)?

III.2.1. Семиотичен ход

Мисленето и означаването бележат двете различни гледни точки към семиотичния процес. Смисълът се разглежда като “превод на даден знак в друга знакова система”¹⁶, а актът на превеждане – като пренасяне на една знакова система в друга. Смисълът на знака не може да бъде изразен без друг знак, който го интерпретира и разкрива значението му. Следователно самото понятие знак предполага превод, а преводимостта е условие за съществуването на знаците. От семиотична гледна точка ходът на междуезиковия превод е ограничен, защото взема предвид само словесните знаци, а пренебрегва несловесните. Преводът надхвърля отъждествяването на интерпретираното със словесната интерпретанта, която стеснява интерпретацията.

След като се отдели от автора и референта, текстът започва да “се рее” в пространството на потенциално безкрайни интерпретации. Предвид практическата неограниченост на умствените представи за интерпретантите на знака не съществуват предели, ограничаващи неговото значение. Следователно всеки знак може да бъде интерпретиран до безкрайност. И тъй като семиозисът почива върху принципа на превода, всяка интерпретация е най-напред превод. Семиозисът не се свежда обаче до превода, защото поражда феномени, които надхвърлят превода *stricto sensu*.

III.2.2. Превод и интерпретация

Разглеждането на интерпретацията от гледна точка на автора, творбата и читателя стои в основата на дебата за значението на текста. Според Умберто Еко херметико-символичният прочит се осъществява посредством два подхода. Първият, *intentio auctoris*, търси вложените от автора смисли, а вторият – неподозираниите от автора смисли въз основа на композиционната свързаност на текста, *intentio operis*, или въз основа на означаващите системи за читателя, *intentio lectoris*¹⁷.

Тъй като всяка интерпретация е превод, текстът придобива различни значения според различните читатели и времена на прочит. Читателят може да изкаже много интерпретативни хипотези, които следва да бъдат проверени, за да се изключат погрешните интерпретации. Еко смята текста за параметър на собствените си

¹⁶ Charles Peirce, *Collected Papers*, Cambridge, Harvard University Press, 1931-1958, IV, p. 127.

¹⁷ Cf. Umberto Eco, *Les limites de l'interprétation*, tr. fr., Paris, Grasset, 1992, pp. 30-31.

интерпретации и в тази връзка отчита необходимостта от критична рефлексия върху превода¹⁸.

III.2.3. Превод и естетически ефект

Отсъствието на контрол от страна на текста върху акта на четене, а оттам и върху акта на превеждане, стои в основата на творческия аспект на четенето и съответно на превода. Според Еко преводът актуализира смисъла въпреки неговата вписаност в текста. Един текст не може да бъде схванат, ако бъде пренебрегнато участието на читателя в неговото разбиране, интерпретиране и естетическо въздействие. От друга страна, всеки превод предполага загуби и същевременно предоставя възможности за тяхното компенсиране. Това означава, че преводачът участва в непрекъснат “процес на договаряне” с оригинала, определящ решенията му относно загубите и компенсациите в неговия превод¹⁹.

Преводът на Нерваловата повест *Силви* дава възможност на Умберто Еко да приложи, уточни и допълни идеите си относно “преводаческите опити”. Първата от тях се отнася до необходимата компетентност за осъществяване на добър превод: превеждането изисква не само езикова компетентност, но и интертекстуални, психологически и наратологични познания. Втората е свързана със същността на превода: превеждането налага не сравнение на езиците, а интерпретиране на текстове на два различни езика. Третата се състои в предупреждението за опасността от отъждествяване на превода с интерпретацията: тъй като преформулирането покрива голям набор интерпретации, преводачът лесно се подава на изкушението да отъждестви семиозиса с непрекъснат процес на превеждане. Четвъртата засяга убеждението, че добрият преводач е не само вещ посредник, но и опитен договарящ.

III.3. Обща естетика на превода

Освен принос в утвърждаването на *преводознанието* като самостоятелна научна дисциплина Жан-Рьоне Ладмирал има и други концептуални заслуги. През 70-те години на XX век той представя своите “теореме за превода”, схващани в етимологичния смисъл на думата като правила и критерии за осъзнат преводачески проект. През 80-те години разделя теоретиците на превода на “изворовисти” и “целевисти”. През 90-те

---

¹⁸ Ibid., p. 42.

¹⁹ Cf. Umberto Eco, *Dire quasi la stessa cosa*, Milano, Tascabili Bompiani, 2010, pp. 95-138.

години предлага собствена типология на съвременните подходи към превода, така нареченото “четиристишие на преводазнанието”. А през първото десетилетие на XXI век се обръща към естетическите залози на превода.

III.3.1. Комуникативни стратегии на превода

Преводимостта е обусловена от съществуването на езикови универсалии в естествените езици, но за сметка на това е подвластна на проблемите и недоразуменията на езиковата комуникация. Комуникативните проблеми на превода се пораждат от културните и концептуалните различия на общуващите и от конотативната многозначност на езиковия изказ. Те се решават благодарение на свръхкомпетентността на преводача.

Преводът не е обвързан нито със субективното възприятие на преводача, нито с обективното понятие на смисъла. Той зависи от способността на преводача да се ориентира в “семиотичните конотати”, в езиковите и стилистичните равнища, в идеолектите и другите цивилизационни маркери на изходния текст. За разлика от неясния стилистичен конотат и ясният позитивистичен денотат, прозрачността и броят на конотативните регистри зависят от компетентността и опита на преводача²⁰. Ала тъй като компетентността на преводача не може да покрие целия обхват на неговото социокултурно пространство, тя винаги е крайна, а неговите избори винаги са обусловени от ограничеността на социокултурната или комуникативната му позиция.

III.3.2. Изворовисти vs целевисти

Развитието на схващането за еквивалентността при превода е съпроводено от различното разбиране за вярност – към изходния или към целевия текст. Вечната преводаческа дилема стои в основата на дихотомията *изворовисти vs целевисти*. Според изворовистите преводът трябва да запази следите на оригиналния текст, тоест да съхрани буквата. Според *целевистите* той трябва да предложи гладък вариант на оригинала на друг език, като съхрани духа му.

Преводаческото решение всъщност не е нито напълно изворовистко, нито напълно целевистко. И самият Ладмирал признава това петнадесет години по-късно: “Когато в наше време трябваше да превода Кант, ми се наложи да се доближа до склонната да филологизира философския дискурс изворовистка перспектива, която бях

---

²⁰ Jean-René Ladmiral, *Traduire : théorèmes pour la traduction*, Paris, Gallimard, “Tel”, 1994, pp. 141-145.

критикувал. Тъй като творбата [*Критика на способността за съждение*] вече е приета, от един нов превод се очаква по-“плътно” придържащ се към оригинала подход”²¹.

III.3.3. *Естетически парадигми на превода*

Аргументирането на необходимостта от обща естетика на превода преминава през изясняването на някои съществени проблеми за преводаческата естетика. На първо място Ладмирал мотивира уместността на предпочитанието към понятието *литературна естетика на превода*. На второ място отстоява твърдото си убеждение, че формата е безвъзвратно загубена в превода, тъй като преводачът не възпроизвежда, а претворява. На трето място отхвърля категорично загатнатата от Берман потенциална възможност за успоредно съществуване на две теории на превода: *традуктология* и *традуктика*.

Ладмирал се връща в крайна сметка към изначалното значение на естетиката, като се опира на етимологичния смисъл на понятието и първата бележка на Кант от *Критика на чистия разум*. Общата естетика на превода отдава голямо значение на езиковия усет. Тя съчетава две привидно противоположни перспективи. От една страна, приема най-общ философски смисъл, който ѝ позволява да обхване теорията на превода в нейната цялост, а от друга, внася яснота в преводаческите практики²².

Естетиката на превода е естетика на изящната словестност, на постигането на възможно най-съвършения в езиково отношение превод, на естественото вписване на оригинала в културата на преводача, на отхвърлянето на робуването на верността, на освобождаването от опека на автора. Тя би могла да допринесе за уточняването на принципите на професионалната етика, защото няма естетика без субект, както няма и етика без субект. А това засяга ядрата на всички хуманитарни науки. Като дял от философията, и по-точно от философията на изкуството, естетиката на превода предполага не само усещането и възприемането на творбата, но и херменевтичния подход към нея.

---

²¹ Jean-René Ladmiral, “Traduire des philosophes”, in Moutaux, J. et O. Bloch (eds), *Traduire les philosophes*, Paris, Publications de la Sorbonne, 2000, p. 73.

²² Срв. Жан-Ръоне Ладмирал, “Естетики на превода”, прев. Александра Желева, сп. *Панорама*, бр. I, 2013, с. 160-167.

Четвърта част

Херменевтика на превода

Хуманистите първи отбелязват, че като автентично изкуство на разбирането и интерпретацията, преводът играе съществена роля в смисловия пренос. Класицизмът и Просвещението задълбочават положеното от Ренесанса херменевтично изучаване на текстовете, като обръщат особено внимание на несводимото разнообразие на езиците и творбите и тяхното адекватно изразяване от превода. Фридрих Шлайермахер, чиято паметна лекция *За различните методи на превеждане* (1813) бележи началото на модерната рефлексия върху превода, вписва превода в критическата херменевтика. През последните две столетия – и особено през втората половина на XX век – херменевтиката се утвърждава като един от най-ползотворните подстъпи към превода. Като обща теория за разбирането, тя не само подпомага преводаческата рефлексия, но и осветлява преводаческата практика.

IV.1. Литературна херменевтика

Литературната херменевтика изхожда от рецепцията и възприема гледната точка на читателя, тъй като именно четенето превръща текста в творба. Тя вижда задачата на интерпретацията в изясняването на потенциалното значение на текста, а не в разгадаването на неговия смисъл. Както видяхме при Ханс Роберт Яус, четенето предполага срещата на изкуството на творбата с естетическия опит на читателя, а литературната творба съдържа ситуацията на своето произвеждане. Новото при Волфганг Изер е включването в този процес на белите полета в текста, които се “договорират в акта на четене”²³. Те насочват читателското внимание, пораждат и контролират читателското поведение, осъществяват връзката между отделните участъци на текста и “изчезват”, когато текстуалните парадигми се слоят с текстуалните перспективи. Така четеният (превежданият) текст започва да “говори” на читателя (преводача) и му помага да открие скритото в него.

---

²³ Волфганг Изер, “Рецептивната теория”, *ЧЕТЕНЕТО в епохата на медиите, компютри и интернет*, София, Фигура, 2003, с. 40 и сл.

IV.1.1. Херменевтичен диалог

Изер също като Яус полага четенето в херменевтичния диалог между текста и читателя, тоест в традицията на Гадамер. Целта на превода е предаването на смисъла на оригинала, чието разбиране е обусловено от контекстуална ситуация, напомняща диалогичната. Той изисква двамата “събеседници” – текстът и преводачът – да положат усилие за взаимно разбирателство, като запазят различията и “чуждостта” си. Своеобразният “пренос на гледища” цели намирането на общ език. Това не означава, че херменевтичният опит на превода съвпада с обикновения диалогичен опит, в който събеседниците говорят един и същи език. В превода авторът – единият от събеседниците – говори с гласа на преводача. Задачата на преводача като участник в херменевтичния диалог е да съдейства на другия участник да изкаже на собствения му език онова, което е изразил на чуждия език.

Интерпретацията предполага сътрудничеството на текста и *имплицитния читател*²⁴. Ала за разлика от Гадамер или Яус, според които възприемането на литературната творба се основава върху междуличностния диалог, схващането на Изер за имплицитния читател набляга върху комуникативното измерение на самите текстове. Неговата позиция всъщност е сходна с тази на Еко. Читателят, а оттам и преводачът в качеството си на проникновен читател, актуализира потенциалните значения на текста, като избира между множеството означаеми, които съжителстват в неговото означаващо. Отстраняването на случайните смислови равнища на текста предполага превръщането му в творба.

IV.1.2. Интерпретативен обхват

Изер разглежда интерпретацията като естествена “човешка предразположеност” и се опитва да докаже необходимостта да се премине от традиционното виждане за превода като пренос от един език на друг към разширеното му схващане като преводимост на културите. Той използва обичайно смятаната за езиков пренос преводимост като “оперативен инструмент” за опознаване на чуждата култура. За целта разграничава три вида преводимост: тълкуването на свещените текстове или литературната критика, превеждането на културите, превеждането на несъизмеримости

---

²⁴ Cf. Wolfgang Iser, *Der implizite Leser. Kommunikationsformen des Romans von Bunyan bis Beckett*, München, Fink, 1972.

като Бог, свят или човек²⁵. И тъй като различната преводимост изисква различна интерпретация, той предлага подходящи подходи към трите вида преводимост. *Херменевтичният кръг* е най-удачният модел за превеждане на литературни и философски текстове. *Рекурсивният контур* отговаря най-добре на необходимостта от превеждане на недискурсивни единици каквито са културологичните. *Подвижният диференциал* се оказва единствената възможност за преодоляване на заключеното между несъизмеримостта и познанието пространство при превеждането на величини като Бог, човек и свят.

Това води до заключението, че преводът е жанрово определен, а отличителните жанрови белези се открояват съобразно начина, по който преодоляват *лиминалното пространство* между изходния и целевия текст. В тази перспектива преводът би могъл да бъде разглеждан като трифазен лиминален процес: интерпретацията е предхождащата лиминалността фаза, процесът на превеждане е същинската лиминална фаза, рецепцията на завършения превод в целевия език и култура е следващата лиминалността фаза. Ала тъй като лиминалното пространство не може да бъде напълно превъзможнато, винаги има остатъчна непреводимост, която би могла да бъде намалена, но не и преодоляна, от херменевтичния кръг, рекурсивния контур и подвижния диференциал.

IV.1.3. Преводимост на културите

Изер превръща преводимостта в основополагащо понятие за изучаването на културните взаимодействия²⁶. Преводимостта съсредоточава вниманието върху лиминалното пространство между културите. Това двойно кодирано пространство става условие за саморефлексията на всяка култура. Намеренията, които направляват межкултурните отношения, са модуси на преводимост, а преводът – културен феномен, изискващ промяна в светогледа на дадена култура, за да я доближи до светогледа на другите култури.

Предложената от Изер парадигма насочва превода към извънтекстуални полета. Търсейки възможности за тяхното превеждане в езика, той заема модели от други области на познанието като кибернетиката (рекурсивния контур) или конструктивистката биология (автопойезиса). Изместването на ударението от текста

²⁵ Срв. Волфганг Изер, *Обхватът на интерпретацията*, прев. Ралица Атанасова, София, изд. “41Г”, 2004, с. 20-26.

²⁶ Срв. Волфганг Изер, “Относно преводимостта”, прев. Весела Кацарова, сп. *Панорама*, бр. 5, 2011.

към предзададени интерпретативни модели крие обаче опасност от приспособяване на превежданата творба към техните параметри и тласкане на превода към деформиране на оригинала.

Отдавайки прекомерна тежест на четенето като произвеждащо смисъл, рецептивната теория нарушава равновесието в триадата автор – творба – читател. Тя измества най-напред ударението от това, което текстът значи, към онова, което текстът прави. По този начин се освобождава от необходимостта за вникване в авторското намерение, тъй като въпреки вписаността си в текста смисълът винаги се актуализира от читателя. След това се съсредоточава върху пресечните точки на текста и контекста, на текста и читателя. Първата онагледява реакцията при възникването на текста. Втората подчертава взаимодействието на текста с неговата социокултурна среда и читатели.

IV.2. Критическа херменевтика

Този водещ метод за превод на класически творби учленява заедно филологическия и херменевтичният акт в търсенето на смисъла на оригиналния текст и начините за неговото изразяване. Положена в двойната традиция на автора и преводача, критическата херменевтика сблъсква техните хоризонти при установяването на смисъла на оригинала, за да го освободи от наслоилите се във времето вторични значения. Исторически определена, тя предлага критически прочит на превеждания текст, като отчита неговата рецепция в различните епохи и породения от тези прочити “конфликт на интерпретациите”. Интердисциплинарна, тя съчетава филологическия подход, който се придържа към строгия езиков анализ на текста, с философския, който предполага разпознаване на референциите и рефлексия.

IV.2.1. Опосредстван превод

Разбирането на текста изисква най-напред неговия прочит, след това проучването на другите му интерпретации и накрая отчитането на двете интерпретативни традиции: чуждата (на автора) и собствената (на преводача). За да достигне до смисъла, интерпретаторът следва задължително да мине през буквата на текста. Този буквалистичен подход се прилага на различни равнища: първоначално на лексикално, синтактично, фразово равнище, а после и на равнището на поетичната структура. Но тъй като синтаксисът често допуска повече от една интерпретативна

хипотеза, за задълбоченото търсене на смисъла и за отстраняването на лошите интерпретации, трябва да се проучи цялостното значение на текста.

Филологическият прочит на литературната творба не е достатъчен сам по себе си. За да разбере нейния изначален смисъл, преводачът трябва да осъществи няколко прочита в различни, противоречиви или допълващи се, посоки. Той следва да осъзнае, че значението на творбата се обогатява от развитието на смисъла. “Историзирането” премахва дистанцията между оригинал и превод. То помага на преводача да възстанови заличения във времето изначален смисъл на творбата. За да бъде ефикасен, филологическият подход, който се стреми към преодоляване на дистанцията между оригинал и превод, трябва да бъде подсилен от критическата интерпретация. С други думи, филологът, който чете без да знае, трябва да се обедини с философа, който мисли, че знае без да чете²⁷. Това дава основание прилаганият от Жан Болак интерпретативен подход да бъде определен като *критическа филология*.

IV.2.2. Залози на критическата филология

За разлика от литературната и философската херменевтика, критическата филология поставя под съмнение сливането на хоризонтите на текста и преводача. Преводаческото решение – плод на съвместните търсения на превеждания текст и преводача – е подвластно на компетентността, познанията и избора на последния. Текстът предлага значения, преводачът избира. И този избор е или конформистки, когато е съобразен с общоприетото мнение, или новаторски, когато го пренебрегва, но винаги е повече или по-малко произволен.

Критическата херменевтика не търси еднозначното разбиране на всяка цена, не си поставя за цел да изясни и разтълкува херметичното и непроницаемостта в оригинала, не тласка към заблудата, че двусмислието може да бъде разсеяно, че неразбираемостта може да бъде разбрано. Напротив, преводът следва да съхрани необяснимостта в оригинала, да запази всички негови непълноти, неясноти, неопределености, да предаде “непокътнатото” цялото му богатство с всички отенъци и нюанси. Накратко, да удържи търсената от автора “означаваща неяснота”. Ала какво ни гарантира, че “означаващата неяснота” на оригинала наистина е желана от неговия автор?

²⁷

Cf. Jean Bollack, Introduction à Parménide, *De l'étant au monde*, Lagrasse, Verdier, 2006, p. 12.

IV.2.3. Херменевтичен преход

Тъй като проблемите на езиковото изразяване са и проблеми на разбирането, различието между езика на даден текст и езика на неговия интерпретатор е особено важно. Още повече, че е много трудно да се превъзмогне собствения хоризонт на очакване, зависимостта от собствената читателска традиция и обусловеността от конкретния исторически момент. При все това Болак не счита, че това различие е непреодолимо поради разделящата автора и преводача дистанция и разходимостта на техните традиции. Както вече отбелязахме, то може да бъде овладяно чрез съпоставяне на преводаческия прочит с интерпретациите на други читатели от други традиции, включително и тази на оригиналния текст.

Прочитът на превеждания текст не допуска разделянето на работата на превода и работата на интерпретацията. Но същевременно изисква “радикално историзиране”, което цели опознаването на нейното историческо и съвременно възприемане. Радикалното историзиране на смисъла на текста се превръща в условието за неговата интерпретация. Следователно задачата на филолога-преводач е да схване и преодолее дистанцията, която разделя творбата от нейния превод. Само така той ще може да я претвори адекватно на своя език, тоест ще извърви пътя от херменевтиката на творбата до херменевтиката на превода. Несъвършенствата на превода произтичат от неосъществения херменевтичен преход.

IV.3. Философска херменевтика

Макар и положена в традицията на Гадамер, подобно на литературната и критическата херменевтика, философската херменевтика отваря пътя към нови хоризонти за размисъл върху превода. За разлика от рецептивната естетика, която разглежда превода като херменевтичен диалог между текста и преводача, силно повлиян от хоризонта на очакване на последния, философската херменевтика се занимава с напрежението между акта на превеждане и работата по разбиране на смисъла. Що се отнася до различието спрямо критическата филология, докато филологът херменевт поставя ударението върху разчитането на текста, подпомогнато от предходните му прочити и тълкувания, философът херменевт се интересува преди всичко от разкрития от текста свят. Накратко, преводът изразява същността на творбата в различните ѝ проявления.

IV.3.1. Конфликт на интерпретациите

Пол Рикьор изгражда своя херменевтичен проект, диалогизирайки с психоанализата, структурализма и семиотиката. Той се противопоставя на предложеното от структурализма изучаването на езиците като структури и предлага структуралният подход да се замени с херменевтичния, който интерпретира актуализираните от рефлексията съдържания на дадена традиция. Дебатът със семиотиката се съсредоточава върху отношението *обяснение – разбиране*. Херменевтиката се грижи най-вече за разбирането на текста, защото докато *обяснението* разгъва учлененото в текста, *разбирането* схваща неговия смисъл.

Това методологическо преобръщане е важно за превода. *Обяснението* е много полезно в подготвителния етап на оформянето на интерпретативната хипотеза, избора на насоката на превода, предварителната интерпретация. Но то не бива да се проявява в завършения превод и да го превръща в коментар. *Разбирането* е основополагащо за всеки превод, който претендира за адекватност. То гарантира недеформираното предаване на смисъла в *приложението*, тоест в самия превод. *Обяснението*, *разбирането* и *приложението* са трите фази в работата на преводача.

IV.3.2. Преводът като херменевтична парадигма

Основание за превръщането на превода в етическа парадигма на херменевтиката дава споделеният от тях обект – разбирането на текста. Предвид на това, че разбирането е присъщо на човека, преводът би могъл да се възприеме като част от човешката същност. Рикьоровата дефиниция на етическата насоченост – стремежът към “добрия живот със и за другия в справедливите институции”²⁸ – би могла да бъде отнесена към превода и конструирана по аналогия като стремеж към добрия превод, съобразен с другия (оригинала) и предназначен за другия (читателя), осъществен в подходящия език. Добрият превод запазва следите на оригиналната творба.

Философията проявява скритата инстанция на размишление и разбиране. Следователно изисква интерпретативна работа. В тази перспектива превеждането не е чисто технически проблем, а херменевтична парадигма. И тъй като интерпретацията се осъществява във и чрез езика, преводаческата практика и проблематика се вписват между “езиковото единство” и “множествеността на езиците”. Множествеността е вътрешноприсъща на превода, защото както може да се разказва по друг начин, така

²⁸

Paul Ricœur, *Soi-même comme un autre*, Paris, Le Seuil, coll. “Points essais”, 1990, p. 202.

може и да се превежда по друг начин, без да се преодолее напълно дистанцията между оригинал и превод.

IV.3.3. Езиково гостоприемство

Макар и да няма идеален превод, винаги има повече или по-малко удачно решение. Рикьор го вижда в предоставянето на своеобразното “езиково гостоприемство, в което удоволствието да обитаващ езика на другия се компенсира от удоволствието да посрещнеш словото на чужденеца у дома си, в собствената си странноприемница”²⁹.

Конфликтният характер на срещата с другия отключва драматизма в задачата на преводача. Надежда за справяне с проблема дава не търсенето на убежище в мита за единствения език или във фантазма за “абсолютния превод”, а упоритото съизмерване с другия, с доста несигурни резултати, каквото всъщност представлява преводаческият труд. Осъзнаването на неизбежните загуби във всеки превод и необходимият отказ от стремежа към пълна вярност и съвършенство поставят пред преводача изискването да “прежали” абсолютния превод.

Преводът трябва да запази присъствието на оригинала в целевия език, без да свежда чуждото до собственото. С други думи, да издържи “изпитанието на чуждото”, благодарение на предложеното на чужденеца “езиково гостоприемство”. Върховното блаженство на преводача се изразява именно в постигането на “езиковото гостоприемство” като висша форма на толерантност, признаване на различието, приемане на другото. Само така преводаческото изкушението за заличаване на другостта отстъпва пред очарованието на чуждостта.

Преводът е двуполусен феномен. В него тъждественото и различното си съжителстват, като се противопоставят, без да се стремят към претопяване. Този кръг на същото и другото се е превърнал в движеща сила за херменевтичната рефлексия върху превода.

Херменевтичният подход дава възможност за изваждане на превода от антиномиите, в които традиционно се полага, за неговото свързване с търсенето на смисъла, за обуславянето му от светогледа и отношението към другия. Той разглежда

---

²⁹ Пол Рикьор, “Преводът: предизвикателство и блаженство”, прев. Александра Желева, сп. *Панорама*, бр. 5, 2011, с. 142.

превода като екзистенциален и диалогичен опит, основан на разбирането на другия чрез неговия дискурс и зачитането на неговата мисъл.

Пета част

Етика на превода

Преводът дълго е бил подвластен на волята за „одомашняване“ на чуждото, проявявана едновременно като затваряне в себе си и като отхвърляне на другото. В исторически план желанието на всяка традиция, на всяка култура, на всяка цивилизация да се наложи над останалите изглежда съвсем естествено. Етичкото измерение обаче изключва стремежа за асимилиране на различното. То изисква от превода да изрази на целевия език „чистата новост“ на чуждия текст в изходния език, като съхрани неговия облик. Обосновава задачата, дълга и етоса на преводача, който “е тайният господар на различието на езиците, но не за да го унищожи, а за да го използва, за да пробуди в своя език, чрез насилствените и изчънчени промени, които прави, присъствието на различното, на изначално различното, в оригинала”³⁰.

V.1. Задачата на преводача

Сред многобройните опити на философи, критици и преводачи да дефинират тази задача се откроява едноименното есе на Валтер Бенямин. Избраното заглавие насочва непосредствено вниманието към задължението на дръзналия да превежда. Когато се озове лице в лице със своята задача и се опита да поразсъждава над нея, преводачът волю-неволю създава своя “частна” теория на превода, която отразява собствената му практика. Целта на тази “теория” не е да му спести трудностите, а да му позволи да види възникващите в процеса на превеждане проблеми и да се замисли над тях.

V.1.1. Чистият език

Според Бенямин това е езикът, който създава словото и името, свършеният непостижим език, лишеният от израз и от звук божествен език. “Чистият език” е първообразът, първоначалието, първоосновата на езика, чието външно проявяване се осъществява от човешкия език. Основополагащото взаимоотношение между

³⁰

Морис Бланшо, “Превеждане”, прев. Дарин Тенев, сп. *Панорама*, бр. XI, 2009, с. 155.

божествения и човешкия език, което заема средишно място в метафизиката на езика, е от съществено значение за превода. Бог поверява завършването на Своето творение на човека, който го осъществява чрез триадата *изказване – правене – назоваване*. И ако задачата на човека е да завърши творението чрез своя език, то задачата на превода е да отведе несъвършения поради своята човешкост човешки език към неговата изначална чистота и сила. „Чистият език“ основава превода, чиято формална схема се движи от безмълвното към звуковото. Той следва да се разглежда като утопия на регулативния идеал, като непостижим блян за завръщане към изконното, като копнеж за постигане на съвършеното.

“Чистият език”, в който словото е пряко действие, а името – познание, става гарант за преводимостта. Той основава както изразителната способност на всички езици, така и тяхната граница – непреводимостта. Бидейки беззвучен, той иска да бъде озвучен. Това постигат несъвършено и частично, превеждайки, човешките езици. Следователно превеждането е насочено към “чистия език”, който е едновременно начало и цел на превода, и към търсеното в него родство между езиците. А преводът е показател за несводимата историчност на езиците и творбите.

V.1.2. Договор за превод

Съсредоточаването на Бенямин върху превеждащия субект набляга, от една страна, на етическото измерение на превода, а от друга, внушава необходимостта от сключване на неписан договор между оригинала и преводача. Той дава ясен и еднозначен отговор на въпроса *защо се превежда?* – За да оцелее творбата. Пренасяйки написаната на един език творба в друг език, преводът ѝ предоставя възможност да продължи да живее. Тази жизнена историчност не преповтаря нейния живот, а излага същността ѝ. Преводът цели не просто възпроизвеждането на оригинала, а съхраняването на неговата жизненост. Оригиналят расте и оцелява благодарение на превода. Затова му е задължен. А задължението се издължава от преводача, който поема отговорността да продължи живота на творбата. “Оригиналят е първият длъжник, първият ответник”³¹.

Преводческият дълг е “двоен” и “неизплатим”. Преводачът е длъжник на оригинала, но и оригиналят е задължен на преводача. Този своеобразен „иск“ трябва да

---

³¹ Жак Дериде, *Вавилонски кули*, прев. Георги Кацаров, София, КХ, 1993, с. 54.

бъде разбран „като изискване, което възлага, призовава, присъжда, предвижда“³². Той включва едновременно изискването на оригинала да бъде преведен и желанието му да намери своя достоен преводач. Преводачът на свой ред е в дълг към оригинала, защото неговият „иск“ не допуска променянето, добавянето или пропускането на каквото и да било.

V.1.3. Антиномии на превода

Преводът се движи по оста *преводимост – непреводимост*. Докато преводимостта е подвластна на смислови условности, непреводимостта зависи от “качествения и количествения аспект на межкултурния обмен”³³. Тя е резултат от езиковата вещественост. Непреводимостта се обуславя както от чисто езикови фактори (множественост и материалност на езиците), така и от културни влияния (разнообразие на културите). Преводимостта не само означава възможност за превеждане, но посочва и отвореното отношение между оригинал и превод.

Противопоставянето *вярност – свобода* характеризира етоса на преводача. Бенямин разбира верността като проява на уважение към езика на превежданата творба. Свободата премахва първенството на смисъла в превода и зачита движението на езика. Тя се упражнява в името на любовта към “чистия език” и се подлага на изпитанието на родния език.

Що се отнася до диалектиката *прозрачност – буквалност*, Бенямин е сред привържениците на прозрачния превод: “Истинският превод е прозрачен, той не скрива оригинала, не препяства неговата светлина, а позволява на чистия език, като че усилен от собствения си медиум, още по-пълно да облива оригинала”³⁴.

Размишленията на Бенямин са свидетелство както за неутолимата нужда на човека от език, способен да премахне дистанцията между думите и нещата, така и за търсенето на съвършения език. Заявеното намерение да се превежда предполага споделеното разбиране и съжителството на световите на оригинала и превода, които преводачът се опитва да разшири и обедини. Така че преводът не е механично възпроизвеждане на оригинала, а опит за хармонизиране на неговото намерение.

---

³² Пак там, с. 50.

³³ Jean-Louis Cordonnier, *Traduction et culture*, Paris, Hatier/Didier, 1995, p. 11.

³⁴ Валтер Бенямин, “Задачата на преводача”, Валтер Бенямин, “Задачата на преводача”, прев. Кольо Коев, *Озарения*, София, КХ, 2000, с. 57.

V.2. Дългът на преводача

Валтер Бенямин “схваща превода като *междуетичие*”³⁵, положено от Вавилонската катастрофа в “междуместиято” на езиците, светогледите и културите. Едновременно възможен и невъзможен, преводът се стреми да помири езиците в днешната поствавилонска ситуация. В този смисъл за сполучлив би могъл да се смята онзи превод, който възстановява архаичната предвавилонска ситуация.

V.2.1. Объркване на езиците

Вавилон се превръща в символ на изгубването на прозрачността между знаците и нещата, прекъсването на езика, сблъсъка на несъизмеримостите. Той поставя въпроса за непреводимостта като последица от разоряването, разбъркването и разпръскването на езиците. Библейската притча за Вавилонската кула представя нейния градеж като културно и антропологично условие на човечеството. Породените от разрушителния божествен жест множественост и разнообразие на езиците определят до голяма степен залозите на превода. Този жест основава закона, работата и задължението на превода.

Вавилонската бъркотия създава парадоксална ситуация. От една страна, породената от нея множественост на езиците обуславя съществуването на превода. От друга страна, невъзможността да се превежда произтича от предпоставената от разнообразието на езиците непреводимост. Езиковото разнообразие следователно се проявява едновременно като основание и като пречка за превода. Възможността за преодоляване на препятствието не се крие в бягството в мита за единствения език или във фантазма за съвършения превод, а в постоянната и изтощителна работа с несигурни резултати, каквато е работата на преводача.

V.2.2. Релевантен превод

Съвършеният превод не съществува, както не съществуват “литературният абсолюти” на немските романтици или “чистият език” на Бенямин и изобщо всеки регулативен идеал. За сметка на това съществува етичен превод, който почита чуждостта, отчита множествеността на езиците и зачита многообразието на културите. Този “релевантен” превод “изпълнява мисията си, изплаща задължението си и върши работата или дълга си, вписвайки в крайния език най-релевантния еквивалент на

³⁵

Анри Мешоник, *Поетика на превода*, цит. съч., с. 176.

оригинала, *най-точния, подходящ, удачен, адекватен, уместен, остроумен, еднозначен, красноречив и пр. езиков израз*³⁶.

Релевантният превод изключва адаптацията, поясняването и дописването, защото читателят се интересува не от парадигмите на коментара, а от синтагмите на превода³⁷. Той не допуска използването на преобразователните техники, присъщи на интерпретиращия превод, който си служи с перифрази, обяснения и тълкувания, и остава затворен в полето на дидактиката и онагледяването. Релевантният превод не само вдъхва надежда за помирение на разпръснатите от Вавилонската бъркотия езици при запазване на тяхното различие, но обещава да отведе към “истинския език”, който не разграничава “смисъла” и “буквата”, а се стреми да възстанови предвавилонския език³⁸. Устременият към “чистия език” релевантен превод желае да изрази изначалното в оригинала.

V.2.3. Деконструкцията като техника на превеждане

Преводът се сблъсква с особените езикови опити, а не с иманентните структури на езика. Ала езиковите опити отразяват светогледи, надхвърлящи означаваното *stricto sensu* на текста. Думите се позовават на определен езиков код, на установена езикова система, която предоставя достъп до реалността в опосредстван език. В противен случай реалността се изгубва. Знакът от своя страна се съотнася не към външен за езика референт, а към други знаци от собствената си езикова система. Казано по друг начин, езиковите знаци придобиват своя смисъл в различието, тоест в отношението си към други знаци, а смисълът винаги е оразличен в различните знаци. Затова Жак Дерида противопоставя на речта, която възплачва желанието за авторитарно присъствие, писмеността, текста, превода, тоест различното. Подобно на Мартин Хайдегер, той изгражда своя възглед за превода въз основа на етимологичния принцип. Разчленяването дава възможност за превеждане на непреводимото, тъй като проявява играта между явния и скрития смисъл на думите. Предлагайки друг езиков изказ – метафизичния – деконструкцията се оказва ценен ресурс за превода, който трябва да “впише” в собствения си език и култура изразеното от оригинала на чуждия език в чуждата култура.

---

³⁶ Jacques Derrida, “Qu’est-ce qu’une traduction “relevante” ?”, in *Jacques Derrida. Les Cahiers de l’Herne*, Cahier publié par Marie-Louise Mallet et Ginette Michaud, Paris, Editions de l’Herne, 2004, p. 563.

³⁷ Cf. Yves Hersant, “N.d.T”, in Fabienne Durand-Bogaert (dir.), *Violence et traduction*, Sofia, EHESS & US, 1995, p. 42.

³⁸ Срв. Жак Дерида, *Вавилонски кули*, цит. съч., с. 76-79.

Деконструктивизмът схваща превода като своеобразна реконструкция на деконструирания от преводния процес оригинал. Той отправя предизвикателство към традиционните методи на превеждане, като разширява границите на езика, а оттам и възможностите за превод, включително и на непреводимото. Предлага метод за превеждане, който позволява на преводача да проникне отвъд повърхностните структури на текста, отвъд видимото и изказаното, до неговите дълбинни структури, до скритото и неизказаното. С други думи, до онова неуловимо, което превръща текста в творба.

V.3. Етосът на преводача

Днес, преводът не е “чисто литературна/естетическа дейност, дори и да е тясно свързан с литературната практика на дадено културно пространство. Превеждането е, разбира се, писане и предаване. Но писането и предаването добиват истинския си смисъл само изхождайки от направляващата ги етическа насоченост”³⁹. Тази етическа насоченост изключва както етноцентричния натиск, така и идеологическата принуда, защото и в двата случая се получават деформиращи, подценяващи чуждата култура и следователно неприемливи преводи.

V.3.1. От “изпитание на чуждото” до “странноприемница за далечното”

Преводът несъмнено е обусловен от културно-историческото пространство, в което се ражда. Той отразява както духа на времето, така и светогледа, хоризонта на очакване и вкуса на преводача, и не на последно място реалното състояние на езика, на който се осъществява. Ала не може да не отчете чуждата култура и да не зачете “носещия” тази култура друг. “Изпитанието на чуждото” изисква съхраняването на буквата на превежданата творба и на духа на чуждата култура. То не се бои от измененията, които собственият език би понесъл под въздействието на чуждия. Това предизвикателство към преводача засяга и читателя. Ще съумее ли той да оцени един превод, който звучи странно на неговия език?

Когато се сблъска със “странностите” на оригинала, опитният преводач знае, че тъй като не става дума нито за безсмислици, нито за грешки, които следва да се пренесат в превода, той просто трябва критично да изследва “нормалното” състояние

³⁹

Antoine Berman, *L'épreuve de l'étranger*, Paris, Gallimard, 1984, p. 17.

на двата езика. Ала тази вътрешна критика на текста е само временна гледна точка, времево ограничен контра-пренос. Основният проблем на преводача не се корени в степента на толерантност към намерението на автора, а в умението му да “изпита” толерантността на собствения си език и неговата готовност да приеме необичайни форми. Надхвърлянето на границите на традиционните езикови употреби и преобразуването им чрез превода не са никак лесни и предвидими. Те зависят до голяма степен от способността на целевия език да се подчини на преобразуващата сила на изходния език и от решимостта на преводача да поеме този риск.

V.3.2. Нагон към превеждане

В акта на превеждане се проявява желание за преобразяване на родния език при сблъсъка с чуждия, наречено *нагон към превеждане*. Съзнавайки цялата сложност и многопластовост на този нагон, Антоан Берман го съучленява с етическата насоченост: “Всъщност преводаческият нагон е психичното основание на етическата насоченост – онова, без което тя би била само безсилна повеля. Преводаческият *мимесис* е неминуемо нагонов. Но същевременно надхвърля нагона, защото вече не иска тъкмо желаното от майчиния език и от метафизичната насоченост тайно разрушаване/преобразуване на този език”⁴⁰.

Ентелехията на превода се основава на взаимното зачитане, осветляване и съизмерване на оригинал и превод. Именно в този смисъл “интерлинеарната версия на Свещеното писание е прообразът или идеалът на всеки превод”⁴¹. А Розетският камък⁴² би могъл да се превърне в метафорична парадигма на преводаческия етос, предвид на това, че преводачът иска да изкове, да издълбае, да изпише словото на оригинала върху собствения си “Розетски камък”. При тези обстоятелства двата писмени езика започват “да разговарят”, а съдържаният, но чувствителен, безпристрастният, но внимателен превод става белег за техния успешен диалог.

V.3.3. Буквален превод

Преводаческата етика се откроява най-добре в привързания към буквата на творбата превод. Заслугата на Фридрих Шлайермахер и Йохан Волфганг фон Гьоте в това отношение е безспорна. Първият – с критиката на насочения към собствената

---

⁴⁰ Ibid., p. 23.

⁴¹ Валтер Бенямин, “Задачата на преводача”, цит. съч., с. 59.

⁴² Cf. Irena Kristeva, *Pour comprendre la traduction*, Paris, L’Harmattan, 2009, p. 118.

култура етноцентричен превод и на формално преобразуващия оригинала хипертекстуален превод. Вторият – със схващането, че буквалният превод обновява творбата, доразвито впоследствие от Валтер Бенямин. Изхождайки от постулата “преводът е превод-на-буквата, на текста, в качеството му на *буква*”⁴³, който преобръща аксиомата на апостол Павел “Буквата убива, а духът животвори” (2 Кор. 3:6), Антоан Берман подема Беньяминовото твърдение за одухотворяващия творбата превод. Буквата оживотворява, като се превръща в обиталище на превода, средоточие на неговото битие, основание за неговото съществуване.

Адекватният превод би трябвало да се придържа към буквалността, разбирана не като превод дума по дума, а като точно предаване на думите и носения от тях смисъл. Преобразуващият превод, който променя думите или смисъла, или жертва едното или другото, се разминава с оригинала. Буквалността не просто цели превеждането на казаното на чуждия език, а се стреми да пренесе оригиналната творба в нейния превод заедно със съпровождащата смисъла ѝ пластичност и музикалност. Тя не просто цели превеждането на думите, а се стреми да предаде своеобразното им съчетаване в творбата, разкриващо техния смисъл.

От Вавилонското стълпотворение насам преводът се движи в междинното пространството на два текста, две традиции, две култури. Това съпътствано от сянката на другия език движение, което предполага размишление върху скритото, осветляване на неясното, изразяване на мълчаливото, има етическа насоченост. Макар че сближава езиците, преводът не премахва тяхното различие. И ако позволява преминаването на различното в собствения език, той прави това в името на разбирането и приемането му като чуждо. Променянето на едното или другото, жертването на едното или другото би погубило оригинала вместо да го оживотвори.

Преводът е мястото на срещата на два езика, два светогледа, две цивилизации. Чрез него майчиният език получава от чуждия възможност да се обнови, а читателят разширява културния си хоризонт. И тъй като езикът е едновременно продукт на културата и най-важният ѝ елемент, културата несъмнено се обогатява, ако успешно премине през “изпитанието на чуждото” и го приюти в “странноприемницата” на собствения си език. Какво по-хубаво от удоволствието да приемеш чужденеца в своя

⁴³

Антоан Берман, *Преводът и буквата или странноприемница за далечното*, цит. съч., с. 22.

дом, но не за да го оставиш безмълвен, а за да чуеш неговото слово и да дадеш на другите възможност да разговарят с него.

Заклучение

Сред новите интердисциплинарни територии на съвременната теория на превода особено се откроява продуктивното поле на преводаческата херменевтика. Без да бъде философия, тя е рефлексия, която възприема превода като екзистенциален и диалогичен опит, целящ разбирането на представения в текста свят. Повлияна е от литературната херменевтика, която разглежда превода като обусловен от хоризонта на очакване читателски акт. Влиза в отношение и с психоаналитичната херменевтика, която изследва ролята на несъзнаваното в превода.

Херменевтичният подход дефинира превода като критичен прочит, който се стреми да отговори в целевия език на поставените в изходния текст въпроси. Той се противопоставя най-напред на позитивисткия подход, за който преводът е просто предаване на текст от един език на друг. След това на комуникативния подход, тъй като преводът с комуникативна насоченост от една страна, изкривява оригинала, а от друга, заблуждава читателя, на когото предлага деформиран текст. И накрая, на семиотичния подход, защото кодирането е заплаха за своеобразието на творбата. Ако иска да оживотвори творбата, преводът не трябва да програмира, да транскодират, да обяснява, а да усеща, да разбира, да интерпретира.

Преводаческата херменевтика не се ръководи нито от амбициите на поетиката, нито от претенциите за наукообразност. Защото преводът се нуждае не от обяснение, което цели да обхване общото, а от интерпретация, която се старее да схване индивидуалното. В този смисъл преводът не е статично възпроизвеждане, а динамично преобразяване. Той предполага своеобразно кръгово взаимодействие между разбирането и превеждането. Взаимната обусловеност на разбирането и превеждането помага да се осъзнае, че ходът на превода минава през кръгове, вписани в други кръгове: на частта и цялото, на автора и традицията, на преводача и изходния текст, на читателя и целевия текст.

За да съумее да предаде движението, отвореността, времевостта и свободата на оригинала, преводът трябва да позволи на въображението и интуицията да застанат редом с точността и строгостта. Това осъзнаване предизвиква криза в наложилия се принцип на идентичност на превода и открива пътя за осмислянето на неговия

парадокс. Херменевтичното измерение на преводимостта се състои именно в умението за съчетаване на противоположности като оригинал и превод, субект и обект, същото и другото.

Едновременно тъждествен и различен, преводът не може да бъде затворен в пространство, понятие, модел. Уместно е все пак да се прави разлика между другост и различие. Другостта затруднява разбирането и превода, възпрепятства езика. *Изцяло Другото*⁴⁴ не може да бъде опознато изоснови. То може да бъде “научено” само ако присъства в опита, ако “навлезе” в езика, тоест ако загуби чуждостта си. Различието, напротив, търси превода. То предполага усърдна работа за разгадаване и разбиране на оригинала, за договаряне с него. Произвежда смисъл в динамичния процес на сходимостта и разходимостта. Тъкмо такава е преводаческата работа, която отчита различията и същевременно ги отнася към усилията на преводача да предразположи читателя към тях.

---

⁴⁴ Срв. Рудолф Ото, *Идеята за свящото*, прев. Донка Илинова, Владимир Теохаров, София, Университетско издателство “Св. Климент Охридски”, 2013, с. 36 и сл.

Литература, цитирана в автореферата

На кирилица:

- Бенямин, Валтер, “Задачата на преводача”, прев. Кольо Коев, *Озарения*, София, КХ, 2000.
- Берман, Антоан, *Преводът и буквата или странноприемница за далечното*, прев. Румяна Станчева, София, Панорама плюс, 2007.
- Бланшо, Морис, “Прежеждане”, прев. Дарин Тенев, сп. *Панорама*, бр. XI, 2009.
- Дерида, Жак, *Вавилонски кули*, прев. Георги Кацаров, София, КХ, 1993.
- Изер, Волфганг, “Рецептивната теория”, *ЧЕТЕНЕТО в епохата на медиите, компютри и интернет*, София, Фигура, 2003.
- Изер, Волфганг, *Обхватът на интерпретацията*, прев. Ралица Атанасова, София, изд. “41Т”, 2004.
- Изер, Волфганг, “Относно преводимостта”, прев. Весела Кацарова, сп. *Панорама*, бр. 5, 2011.
- Ладмирал, Жан-Ръоне, “Естетика на превода”, прев. Александра Желева, сп. *Панорама*, бр. I, 2013.
- Людсканов, Александър, “Принципът на функционалните еквиваленти – основа на теорията и практиката на превода”, в Емил Георгиев (гл. ред.), *Изкуството на превода*, София, Народна култура, 1969.
- Людсканов, Александър, *Прежеждат човекът и машината*, София, Народна култура, 1980.
- Мешоник, Анри, *Поетика на превода*, прев. Паисий Христов, София, Панорама плюс, 2007.
- Ото, Рудолф, *Идеята за свящото, Идеята за свящото*, прев. Донка Илинова, Владимир Теохаров, София, Университетско издателство “Св. Климент Охридски”, 2013.
- Рикъор, Пол, “Преводът: предизвикателство и блаженство”, прев. Александра Желева, сп. *Панорама*, бр. 5, 2011.
- Стайнър, Джордж, *След Вавилон*, прев. Елена Петрова, София, Изток-Запад, 2014.
- Яус, Ханс Роберт, *Исторически опит и литературна херменевтика*, съст. Ангел Ангелов, прев. Мая Разбойникова-Фратева, Ренета Килева-Стаменова, София, УИ, 1998.

На латиница:

- Berman, Antoine, *L'épreuve de l'étranger*, Paris, Gallimard, 1984.
- Bollack, Jean, Introduction à Parménide, *De l'étant au monde*, Lagrasse, Verdier, 2006.
- Cordonnier, Jean-Louis, *Traduction et culture*, Paris, Hatier/Didier, 1995.
- Derrida, Jacques, “Qu'est-ce qu'une traduction “relevante”?”, in *Jacques Derrida. Les Cahiers de l'Herne*, Cahier publié par Marie-Louise Mallet et Ginette Michaud, Paris, Editions de l'Herne, 2004.
- Eco, Umberto, *Les limites de l'interprétation*, tr. fr., Paris, Grasset, 1992.
- Eco, Umberto, *Dire quasi la stessa cosa*, Milano, Tascabili Bompiani, 2010.

- Hersant, Yves, "N.d.T", in Fabienne Durand-Bogaert (dir.), *Violence et traduction*, Sofia, EHESS & US, 1995.
- Iser, Wolfgang, *Der implizite Leser. Kommunikationsformen des Romans von Bunyan bis Beckett*, München, Fink, 1972.
- Kristeva, Irena, *Pour comprendre la traduction*, Paris, L'Harmattan, 2009.
- Ladmiral, Jean-René, *Traduire : théorèmes pour la traduction*, Paris, Gallimard, "Tel", 1994.
- Ladmiral, Jean-René, "Traduire des philosophes", in Moutaux, J. et O. Bloch (eds), *Traduire les philosophes*, Paris, Publications de la Sorbonne, 2000.
- Meschonnic, Henri, *Critique du rythme*, Lagrasse, Verdier, 1982.
- Meschonnic, Henri, "Transformer le traduire", in Martine Broda (dir.), *La traduction-poésie. A Antoine Berman*, Strasbourg, Presses Universitaires de Strasbourg, 1999.
- Meschonnic, Henri, *Ethique et politique du traduire*, Lagrasse, Verdier, 2007.
- Peirce, Charles, *Collected Papers*, Cambridge, Harvard University Press, 1931-1958, IV.
- Pound, Ezra, Introduction to *Sonnets and Ballate of Guido Cavalcanti*, translated by Ezra Pound, London, STEPHEN SWIFT and Co., 1912.
- Ricœur, Paul, *Soi-même comme un autre*, Paris, Le Seuil, coll. "Points essais", 1990.
- Starobinski, Jean, "Préface", in Hans Robert Jauss, *Pour une esthétique de la réception*, tr. fr., Paris, Gallimard, 1978.
- Torop, Peeter, *La traduzione totale. Tipi di processo traduttivo nella cultura*, tr. it., a cura di Bruno Osimo, Milano, Hoepli, 2010.

Приноси

1. Дисертационният труд предлага нов аналитичен поглед към проблемите на теорията и практиката на превода, като изхожда от идеята за наложителната “детериториализация” на дисциплината. Той представлява систематично критично изследване на измеренията на преводимостта в теоретико-съпоставителен план: поетологичен, семиотичен, естетически, херменевтичен, етически.
2. За първи път в България се представят, сравняват и онагледяват теоретичните разработки на значими европейски теоретици на превода от различни течения като Жан Болак (херменевтика), Жан-Ръоне Ладмирал (естетика), Анри Мешоник (поетика), Пеетер Тороп (семиотика).
3. Критическото преосмисляне на рецептивната теория и деконструктивния подход с оглед на тяхната приложимост към теорията и практиката на превода има приносен характер. Откроява се ролята на преводимостта като средство за изучаване на културните взаимодействия. Специално внимание е отделено на предоставените от деконструкцията възможности за превод на непреводимото.
4. В хода на изследването е изработена собствена типология на превода, а във въведението – собствена класификация на дефинициите на превода. Изпитването на дееспособността на анализиранияте парадигми е осъществено върху широк спектър от представителни за преводаческата практика примери.
5. Дисертацията предлага оригинален подход към теорията и практиката на превода, като доказва, че преводът не е статично възпроизвеждане, а динамично преобразяване, направлявано от схващащата своеобразието на оригинала интерпретация.
6. Аргументирането на взаимната обусловеност на разбирането и превеждането води до извода, че преводът минава през кръгове, вписани в други кръгове. Въз основа на анализа на това взаимодействие е изведен нов термин за отразяване на преводния процес – *кръг на превода*.

7. Изхождайки от проучените парадигми, трудът предлага критерии за оценяване на превода: поетически – остойносттаването на означаващото, ритъма и устността; семиотични – пренасянето на инвариантна информация и функционалната точност; естетически – съхраняването на въздействието на оригинала и изящната словестност; херменевтични – релевантността и тъждествеността в различието; етически – зачитането на другостта на оригинала и адекватното предаване на неговия смисъл и изказ.

Публикации по темата на дисертацията

А. Книги

1. Кръстева, Ирена, *Преображенията на Хермес*, Университетски комплекс по хуманитаристика „Алма Матер“ & Издателство „Изток-Запад“, 2015, 216 с., ISBN 978-619-152-577-5.

Б. Статии и студии

I. на кирилица:

2. Кръстева, Ирена, „Валтер Бенямин за превода като междуезичие“, в-к *Култура*, Брой 40 (2567), 19 ноември 2009.

3. Кръстева, Ирена, „Антоан Берман за преводаческия нагон“, в-к *Култура*, Брой 4 (2576), 5 февруари 2010.

4. Кръстева, Ирена, „Жак Дерида за Вавилонската катастрофа“, в-к *Култура*, Брой 16/17 (2589/90), 30 април 2010.

5. Кръстева, Ирена, „Преводът като съзидание“, сп. *Панорама*, бр. 5, 2011, с. 130-135, ISSN 0205-0012.

6. Кръстева, Ирена, „Преводът като езиково гостоприемство“, сп. *Панорама*, бр. 5, 2011, с. 143-148, ISSN 0205-0012.

7. Кръстева, Ирена, „Подмладяващият превод“, сп. *Панорама*, бр. 4, 2012, с. 118-125, ISSN 0205-0012.

8. Кръстева, Ирена, „Херменевтичният ход“, сп. *Панорама*, бр. 4, 2012, с. 134-140, ISSN 0205-0012.

9. Кръстева, Ирена, „Естетически залози на превода“, сп. *Панорама*, бр. 1, 2013 с. 168-174, ISSN 0205-0012.

10. Кръстева, Ирена, „Превод и естетически ефект“, сп. *Панорама*, бр. 1, 2013, с. 187-193, ISSN 0205-0012.

11. Кръстева, Ирена, „Преводът в Европа“, сп. *Чуждоезиково обучение*, бр. 2, 2014, с. 184-192, ISSN 0205 – 1834.

II. на латиница:

12. Kristeva, Irena, « Perspectives herméneutiques de la traduction : du *dialogue herméneutique* à l'*hospitalité langagière* », in *Signes, Discours et Sociétés*, n. 3, 2009,

реферирано и индексирано в [DOAJ](http://www.revue-signes.info/document.php?id=1170), <http://www.revue-signes.info/document.php?id=1170>.

13. Kristeva, Irena, « Herméneutique de la traduction », Годишник на СУ « Св. Климент Охридски », том 102, 2010, с. 61-107.

14. Kristeva, Irena, « L'éthos du traducteur », in *(En)jeux esthétiques de la traduction*, Timisoara, Editura Universitatii de Vest, 2010, pp. 143-152, ISBN 978-973-125-329-9.

15. Kristeva, Irena, « Traduction et vision du monde », in *Figement et imaginaire linguistique – de la langue à la traduction*, Sonia Berbinski (ed.), Bucarest, Editura Universitatii din Bucuresti, 2015, pp. 229-236, ISBN 978-606-16-0620-7.